

XOR BO'LIB KUYLASHDA DIRIJYORLIK MAHORATI ASOSLARI

O.A.Xayitov - o'qituvchi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: dirijyorlik, temp, dinamik belgilar, cheronomiya, auftakt, xor san'ati, ritm, usul, monodika.

Ключевые слова: дирижирование, темп, динамические персонажи, черономия, ауфтакт, хоровое искусство, ритм, метод, монодика.

Key words: conducting, tempo, dynamic characters, cheronomy, auftact, choral art, rhythm, method, monodica.

Yosh avlodni ma'naviy boy, axloqan pok, jismoniy barkamol, har tomonlama barkamol rivojlangan madaniyatli inson qilib shakllantirishda musiqa, shu jumladan, ohan-rabo qo'shiqlar o'ziga xos o'rin tutadi.

2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasining «Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari» nomli to'rtinchi bandida uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq malakali kadrlarni tayyorlash vazifasi belgilab berilgan [1:4, 4].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019-yil 19-mart kuni yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, ularni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tgan edi. Ushbu yig'ilishda davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.

Birinchi tashabbusda yoshlarning musiqa, rassomchilik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirish, belgilangan, ular yoshlar iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi 800 dan ortiq madaniyat markazlari, 312 ta musiqa va san'at maktablari-ga atigi 130 ming nafar o'g'il-qiz qamrab olingani, mazkur muassasalarning aksariyati o'quv qo'llanmalari, notalar to'plami, musiqa asboblari, mebel va jihozlar bilan yetarli darajada ta'minlanmagani ko'rsatib o'tildi. Davlatimiz rahbari joylardagi madaniyat markazlari, musiqa va san'at maktablarining moddiy-texnik bazasi va ulardan foydalanish holatini o'rganib, ularning faoliyatini yaxshilash bo'yicha topshiriqlar berdi. Madaniyat vazirligi va Xalq ta'limi vazirligiga hokimliklar bilan birgalikda tuman (shahar) madaniyat markazlari va umumta'lim maktablarida yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib, qo'shimcha 1,5 mingta to'garak tashkil etish vazifasi qo'yildi. Tashabbuskor iste'dodli yoshlar va mahalliy homiylarni jalb etgan holda, madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va "Yoshlar klublari" tashkil qilish zarurligi ta'kidlandi. Atoqli san'atkor va iste'dodli ijodkorlarni tumanlardagi madaniy ishlarga ko'makchi sifatida birlashtirish yaxshi natija berayotganini inobatga olib, bu tajribani butun mamlakatga yoyish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Unga muvofiq, taniqli san'atkorlar tuman va shaharlarga ijodiy maslahatchi sifatida birlashtirilib, o'sha joylarda madaniyat va san'atni rivojlantirishga mas'ul bo'ladi, tuman va shaharlar hokimlari esa ushbu ishlarga moddiy va tashkiliy jihatdan yordam beradi. Musiqa va san'at sohasida oliy ma'lumotli kadrlarni ko'paytirish masalasiga ham e'tibor qaratildi.

Musiqa darsi asosiy faoliyat turlaridan biri jamoa bo'lib kuylash, y'ni xor san'ati hisoblanadi. Xor ijrochiligi hozirgi kunda keng tarqalgan asl xalq san'ati turlaridan biridir. Chunki xalqimiz tomonidan jamoa bo'lib ijro etilgan turli janrdagi qo'shiqlar, an'anaviy fol'klorlar xor san'atining rivojlanishiga cabab bo'lgan. Xor bo'lib kuylashning boshqa san'at turlaridan farqli jihati shundaki, xorni dirijyor boshqaradi. Dirijyor italyancha - dirigente, fransuzcha – chef d'orchestre, inglizcha – conductor so'zlaridan olingan bulib boshqaruvchi, bosh, rahbar ma'nolarini anglatadi.

Dirijyorlik san'ati musiqa faoliyatining takrorlanmas, yorqin ommaviy muhim mutaxassislik turlaridan biri hisoblanadi. Bu san'at turini egallash uchun yuqori eshitish qobiliyati, musiqa xotirasi, ritmni his qilish, tembr kabi malakalarga ega bulishi lozim. Dirijyor barmoq, qo'l, yuz mimikasi orqali ijro etilayotgan musiqa asarini sur'atini (temp), tovushlar o'zunligi, baland pastligini (dinamik belgilar), asarning xarakterini ifodalab bergan. Bunday yuz mimikasi, barmoq, qo'lning maxsus harakatlari xeyronomiya deb nomlanadi. Dirijyorlik mahoratiga xeyronomiya bilan bir vaqtda dirijyorlik apparati ya'ni gavda va oyoqlar holati, nafas (auftakt), kirish, to'gallash, malakalari ham kiradi.

O'zbek musiqasining asosiy monodik (bir ovoqli) bo'lganligi sababli ko'p asrlar davomida ko'p ovoqli xor ijrochiligi amalda qo'llanmagan. Xor san'ati respublikada XX asrning 20-yillaridan rivojlana boshladi. Ko'p ovoqli xor dastlab musiqali drama va komediyalarda xalq musiqasini xorga moslab qayta ishlangan holda qo'llanildi. S. Vasilenko va M. Ashrafiyning «Bo'ron», R. Glier va T. Sodiqovlarning «Layli va Majnun» kabi birinchi o'zbek operalari ko'p ovoqli o'zbek xor ijrochiligi rivojida katta rol o'ynadi. 1952 yili S. Valenko rahbarligida tashkil etilgan O'zbek xor kapellasi, shuningdek M. Burhonov, S. Boboyev, Ik. Akbarovlarning birinchi xor asarlari respublikada xor ijrochiligining o'sishiga yo'l ochib berdi. Ko'p ovoqli xor san'atining jadal rivojlanishi 50-60-yillarga to'g'ri keladi [2:32].

Xor ijrochiligi o'quvchilarda chuqur estetik zavq uyg'otibgina qolmay, ularni jipslashtiradi, jamoa bo'lib birlashishga olib keladi, hamda ma'naviy saviyasini, badiiy didini oshirishga yordam beradi. Bu esa ko'pchilik bir g'oya atrofida uyushdi, yagona ijrochilik maqsadi tomon yo'naltirildi degani, ya'ni boshqacha qilib aytganda, so'z va musiqadagi tuyg'u bir odam orqali emas, bir guruh odam tomonidan ifoda etilishidir. Xonandalik jozibasiga bilan hayratga soluvchi o'ziga xos san'atdir. U insonning eng yaxshi his-tuyg'ularini uyg'otib, hayajonlantirish, qiziqitirish xususiyatiga ega. Shu sababdan xor ishtirokchilari bilan bir qatorda tinglovchilarning ham badiiy-g'oyaviy hamda axloqiy tarbiyalanishidagi roli juda muhim o'rin egallaydi.

Bugungi kunda ta'limning eng muhim jonlantiruvchi bosqichi bo'lgan umumta'lim maktablari uchun musiqa madaniyati fani o'qituvchilarini tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashga ham yangicha talablar asosida yondashilmoqda. Musiqa madaniyati o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi ularning musiqa san'atini bir necha mustaqil fanlar bo'yicha mukammal bilim va malakalarga ega bo'lishini taqozo etadi [4:2]. Musiqa madaniyati darslarining har bir faoliyatini samarali tashkil etish o'qituvchidan bir paytning o'zida musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, musiqa o'qitish metodikasi, musiqa asarlari tahlili, solfedjo, dirijyorlik, vokal ijrochiligi, cholg'u ijrochiligiga oid bilimlar integratsiyasini talab qiladi. Ayniqsa darsning jamoa bo'lib kuylash faoliyatida o'qituvchi xor dirijyorligi malakalariga ega bo'lish lozim.

Har yili qo'shiq bayramlari, festivallar o'tkazilib, unda ko'p mingli xor kollektivlari qatnashdi. O'zbekistonda milliy professional xor san'ati yuzaga kelishida 1961 yili respublika televideniye va radiosi qoshida tashkil etilgan B. Umidjonov rahbarligidagi xor kollektivi muhim hissa qo'shdi. Bu xor radio va televideniye orqali xor san'atini aktiv targ'ib qilib kelyapti. O'zbekistonda xalq artisti, dirijyor va kompozitor B. Umidjonov xor kollektivning

raxbarigina bo'lib qolmay, uning repertuarini yaratuvchisi hamdir. Uning ijodiy boyligi O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlarining 50 dan ortiq original va qayta ishlangan qo'shiqlarini o'z ichiga oladi. Aktiv konsert faoliyati va xor musiqasi targ'ibotchiligi uchun 1982 yilda O'zbekiston televideniye va radiosi xori Respublikada xizmat ko'rsatgan kollektiv nomiga sazovor bo'ldi [3:46].

Keyingi yillar davomida respublikamizda bolalar xori keng rivojlanib, o'z ijrochilik mahoratini oshirib kelmoqda. Har yili respublikada o'tkaziladigan an'anaviy «San'at bayrami» ko'rik-konkursi musiq va umumta'lim maktablarining ko'pdan ko'p xor kollektivlarini jalb qilmoqda. O'zbekistonda yetakchi bolalar xor kollektivlaridan biri respublika xalq artisti, bir qancha mukofotlar sohibi Sh. Yermatov rahbarligidagi O'zbekiston televideniyesi va radiosing «Bulbulcha» milliy bolalar xoridir. Bu xor kollektivi Moskva, shuningdek Yugoslaviya, Finlyandiyada

ijrochilik mahoratini muvaffaqiyat bilan namoyish qilgan. Musiq bilim yurtlarida, madaniyat texnikumlarida, pedagogika bilim yurtlarida, pedagogika institutlarida, madaniyat va san'at instituti va konservatoriyada ko'plab xor kollektivlari mavjud. Har yili Toshkentda konservatoriyada shahar xor kollektivlarining «Xor musiqasi haftaligi» ko'rigi o'tkazildi. O'zbekiston kompozitorlari xor musiqasining turli janrlarida ijod qilib muvaffaqiyatga erishmoqda. A.Hamidov rahbarligidagi O'zbekiston davlat filarmoniyasi qoshidagi xor kapellasi, B.Umidjonov rahbarligidagi O'zbekiston televideniyesi va radiosi xor kollektivi, M.Burhonov, I.K.Akbarov, S.Boboyev, M.Nasimov, N.Zokirov, M. Bafoyev kabi o'zbek kompozitorlari bilan ijodiy hamkorlikda ish olib bordilar. O'zbekiston xor san'ati rivojida bu o'zgarishlarga qaramay, respublika xor san'ati arboblari oldida katta vazifalar turibdi.

Adabiyotlar

1. 2017 – 2021yillarda O'zbekiston respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. T. – 2017 PF-4947-son.
2. Sharafiyeva N. Xorshunoslik-T. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. -T.: 1987
3. Jumayeva L.X. O'zbek xor musiqasi tarixidan. -T.: 2000
4. Kozimov J. Xor dirijyorligida murakkab o'lchovlarni o'rganish uslublari. Uslubiy qo'llanma. –Samarqand: 2013.

РЕЗЮМЕ

Musiq darsi asosiy faoliyat turlaridan biri sifatida jamoa bo'lib kuylash, ya'ni xor san'ati hisoblanadi. Dirijyorlik san'ati musiq faoliyatining takrorlanmas, yorqin, ommaviy muhim mutaxassislik turlaridan biri hisoblanadi. Bu san'at turini egallash uchun yuqori eshitish qobiliyati, musiq xotirasi, ritmni his qilish, tembr kabi malakalarga ega bo'lish lozim bo'ladi.

РЕЗЮМЕ

Одним из основных направлений занятий музыкой является групповое пение, то есть хоровое искусство. Дирижирование - одна из важнейших специальностей музыкальной деятельности. Чтобы овладеть этим видом искусства, необходимо обладать высоким слухом, музыкальной памятью, чувством ритма и тембра.

SUMMARY

One of the main areas of music lessons is group singing, that is, choral art. Conducting is one of the most important specialties in musical activity. To master this kind of art, you need to have a high ear, musical memory, a sense of rhythm and timbre.

ЁШ ГИМНАСТИКАЧИ ҚИЗЛАРНИНГ ХОРЕОГРАФИЯ МАШҚЛАРИ ОРҚАЛИ МАХСУС ХАРАКАТ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

И.С.Хайтметов – катта ўқитувчи

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

Таянч сўзлар: хореография, жисмоний тайёргарлик, техник тайёргарлик, мажмуа, назорат синовлари.

Ключевые слова: хореография, физическая подготовка, техническая подготовка, комплекс, итоговые экзамены.

Key words: choreography, physical training, technical training, final exams.

Тадқиқотнинг долзарблиги: Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 3 июндаги ПК-3031-сонли жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора тadbирлари тўғрисидаги Қарори асосида жамиятимизда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, аҳолининг, айниқса, ёш авлоднинг жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиши учун замон талабларига мос шарт-шароитлар яратиш, соғлом авлодни камол топтириш, таълим тарбия беришни аста-секин муваффақиятли амалга ошириш, жамиятни ривожлантиришда муҳим ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий вазифалардан бири бўлиб хизмат қилади [1,2].

Асосий эътибор гимнастикачи қизларнинг, хореографик машқларни бажариш техникасини тўғри ўзлаштириш кўникмаларига қаратилади. Мусобақа машқларини бажариш уларнинг юқори эстетик даражаларини намоён қилиш қобилиятига ҳам [3,4] таъсир кўрсатади.

Лекин, ўтказилган педагогик кузатувлар, гимнастикачилар билан ўқув-тренировка машғулотларининг мазмун ва структураси бўйича машғулот тайёрлов ва якуний қисмида тренер томонидан қўлланилаётган машқлар тўпламидан секин-аста юқори хореографик машқларнинг катта қисми йўқолиб бораётганини кўрсатди [1,2].

Шунинг учун тренировка машғулотлари қисмларида хореографиянинг қадди-қоматнинг самарали шаклланиш воситалари, ҳаракатнинг ифодавийлиги ва улар асосида

юқори баҳоланадиган комбинацияларни босқичма-босқич кўриш (яккаўп ва эркин машқларда) ва уни энг юқори даражадаги мусобақаларда намоён қилишда кўринади. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, методик асосланган хореография воситаларини ёш бадий гимнастикачиларни тайёрлаш амалиётида қўллаш ва ишлаб чиқиш муаммолари долзарб ва амалда мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз [1,3,4].

Тадқиқотнинг мақсади: БЎСМда ёш гимнастикачиларнинг махсус ҳаракат тайёргарлигини, хореографик рақс элементлари орқали, машғулотларни ўқув-тренировка жараёнида шакллантириш ва тарбиялаш.

Тадқиқотнинг вазифаси. ёш гимнастикачиларнинг, БЎСМда комплексли хореографик тайёрлов дастурини тажрибада асослаш.

Тадқиқотни ташкил қилиш. Педагогик кузатувлар ва назорат синовлари Чирчиқ шаҳридаги БЎСМда ўтказилди.

Тадқиқот натижалари ва уларнинг муҳокамаси. Махсус жисмоний тайёргарлик – жисмоний сифатларни тарбиялашга ва мукаммаллаштиришга хизмат қилади ҳамда гимнастика машқлари техникасини муваффақиятли бажаришга ва уни такомиллаштиришга имконият яратади.

Махсус жисмоний тайёргарликда чидамликни, тезкорликни, эгилувчанликни, кучни ва координацион ҳаракатларни тарбиялаш назарда тутилган. Гимнастикачи қизларнинг жисмоний сифатлари даражасини оптимал ривожлантиришни ҳисобга олиш лозим.